

Klaudia Skelnik
Bożenna Piątkowska
Maja Głuchowska-Wójcicka

Rola więziennictwa w systemie bezpieczeństwa państwa

The role of the penitentiary system in the state security system

System penitencjarny odgrywa kluczową rolę w utrzymaniu bezpieczeństwa publicznego. Jest to skomplikowany mechanizm, który obejmuje zarządzanie więzieniami, nadzór nad osobami skazanymi oraz ich resocjalizację. Współczesny system penitencjarny stoi jednak przed wieloma wyzwaniami i problemami, które mogą wpłynąć na jego skuteczność i funkcjonowanie. Rozwiązanie tych problemów wymaga kompleksowego podejścia, które uwzględni zarówno kary dla przestępców, jak i ich resocjalizację, a także zapewnienie odpowiednich środków i zasobów dla systemu penitencjarnego. W niniejszym artykule podjęto próbę przedstawienia Służby Więziennej jako formacji, która odpowiada za zapewnianie bezpieczeństwa społeczeństwu oraz chroni je przed negatywnym oddziaływaniem jednostek, które były zdolne do popełnienia czynu zabronionego. Zagrożenia związane z przestępczością w poważny sposób wpływają na całe społeczeństwa. Przedstawienie w ujęciu historycznym Służby Więziennej, poprzez realizowanie przez nią zadań na rzecz bezpieczeństwa państwa, pozwoliło na udowodnienie tezy, że system penitencjarny w Polsce stoi przed szeregiem wyzwań, które wpływają na jego efektywność, funkcjonowanie oraz zdolność do resocjalizacji osadzonych.

Słowa kluczowe: system penitencjarny, bezpieczeństwo, resocjalizacja penitencjarna, system wykonania kary, recydywa, programy resocjalizacyjne.

The penitentiary system plays a key role in maintaining public safety. It is a complex system that includes prison management, supervision and rehabilitation of convicts. However, the modern penitentiary system faces many challenges and problems that may affect its effectiveness and functioning. Addressing these problems requires a comprehensive approach that takes into account both the punishment of offenders and their rehabilitation, as well as the provision of adequate resources and resources for the prison system. An attempt was made to present the Prison Service as a formation that is responsible for ensuring the safety of the public and protects it from the negative impact of individuals who were capable of committing a prohibited act. Crime-related threats seriously affect entire societies. The historical presentation of the prison service, through its tasks for the security of the state, allowed to prove the thesis that the penitentiary system in Poland faces a number of challenges that affect its effectiveness, functioning and ability to rehabilitate prisoners.

Key words: penitentiary system, security, penitentiary rehabilitation, sentencing system, recidivism, rehabilitation programmes.

Wprowadzenie

Służba Więzienna odgrywa kluczową rolę w systemie bezpieczeństwa państwa poprzez zarządzanie więzieniami, nadzór nad osadzonymi oraz zapewnianie bezpiecznych i skutecznych środowisk w trakcie odbywania kary. Służba Więzienna ma za zadanie izolować osoby uznane za niebezpieczne dla społeczeństwa. Poprzez utrzymanie takich osób w zamknięciu, Służba Więzienna minimalizuje ich potencjalne zagrożenie dla społeczeństwa. Oprócz izolacji Służba Więzienna skupia się na rehabilitacji osadzonych, pomagając im zmienić swoje zachowanie i postawy, co ma na celu zmniejszenie ryzyka powrotu do przestępczości po opuszczeniu więzienia. Służba Więzienna przygotowuje osadzonych do reintegracji społecznej po odbyciu kary, co działa na rzecz zmniejszenia recydywy i poprawy ogólnego bezpieczeństwa społeczeństwa. Realizuje także orzeczone przez sąd kary – jest to ważny element wymiaru sprawiedliwości w społeczeństwie, osoby skazane za przestępstwa zostają bowiem ukarane zgodnie z prawem. Reasumując, Służba Więzienna pełni istotną rolę w systemie bezpieczeństwa państwa, zarówno poprzez zapewnienie

izolacji niebezpiecznych jednostek, jak i pracę nad resocjalizacją osadzonych w celu ograniczenia recydywy i poprawy poziomu bezpieczeństwa społeczeństwa.

Rys historyczny polskiego więziennictwa

System penitencjarny w Polsce ma długą i złożoną historię, która ewoluowała wraz z przemianami społecznymi i politycznymi.

W historii Polski więzienia zaczęły istnieć od XII wieku. Wczesne formy systemu penitencjarnego w Polsce były często oparte na koncepcji kary cielesnej lub śmierci. Osoby skazane były poddawane torturom i okrutnym karom fizycznym. Pierwsze więzienia były zazwyczaj miejscami do przetrzymywania przed wykonaniem kary lub oczekiwania na proces sądowy. Nie skupiano się na wykonywaniu kar w postaci kary pozbawienia wolności za popełnione występki czy przestępstwa. Ówczesne kary dzielono na kary na życiu i na ciele. Były to kary krwi i kary pieniężne. Kary pieniężne wyznaczały równoważnik kar na życiu i zdrowiu, i dzieliły się na kary publiczne i kary prywatne. Kara śmierci należała do kategorii kar krwi, do których zaliczano także oszpecenie osadzonego poprzez napiętnowanie, chłostę, ogolenie połowy głowy, niełaskę oraz konfiskatę majątku. Charakter kary zależał od wagi zbrodniczego czynu. Tego typu kary stosował król Bolesław Chrobry. Przykładowo – za cudzołóstwo król nakazywał kastrację, a za złamanie postu wybicie zębów. Osoby uwięzione w średniowiecznych więzieniach spały w pomieszczeniach pozbawionych naturalnego światła na kamiennej posadzce lub zgniłej słomie, na nogach i rękach osadzeni nosili ciężkie łańcuchy, doskwierał im głód i chłód.

W dziele „Żywot Świętej Jadwigi” można znaleźć świadectwa warunków panujących w średniowiecznych więzieniach: „Ponieważ nie mogła sama chodzić do przestępców, więc posyłała im przez posłów pokarm, napoje i dostateczną odzież, ażeby więźniowie nie cierpieli zbyt od chłodu. Ażeby nie dokuczały im zbyt robaki, troszczyła się o ubrania na zmianę i bieliznę oraz dawała im świecę, ażeby światło zmniejszało straszne ciemności więzienne”¹.

W Polsce kara więzienna przynosząca ujmę na honorze wykształciła się pod koniec XVII wieku. Skazanych poddawano represji robót publicznych

¹ A. Ornowska, I. Zduński, *Resocjalizacja penitencjarna*, Wydawnictwo Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej, Bydgoszcz 2014, s. 17-19.

w kajdankach, co miało być formą pokuty za popełniony czyn. Ten typ kary miał na celu podjęcie walki w owym czasie z próżniactwem, lenistwem, włóczęgostwem, a zarazem miał być walką z przestępczością patologii życia społecznego. Za miejsce odbycia takiego rodzaju środka przemiany uważany był dom poprawy². Pierwsze takie domy w Polsce pojawiły się w 1629 r. w Gdańsku i w 1736 r. w Warszawie. Głównymi metodami wychowawczymi były prace, nauki duchowe, kary cielesne. Do domu poprawy kierowani byli tylko zdrowi skazani, a najkrótszy czas trwania takiej kary wynosił 3 tygodnie³. Zakłady poprawy stały się pierwszym wcieleniem pracy z przestępcami w konieczności izolacji społecznej. W ciągu dnia pensjonariusze pracowali i się uczyli, a nocą zamykano ich w wyodrębnionych celach, bez możliwości komunikowania się między sobą.

W drugiej połowie XVIII wieku w Polsce powstały dwa więzienia, które wzorowały się na organizacji wojskowej. Pierwsze z nich zwane „więzieniem marszałkowskim” powstało w Warszawie w 1767 r. i było jednym z najlepiej zorganizowanych i postępowych więzień w Europie. Twórcą powstania więzienia był Marszałek Koronny Stanisław Lubomirski. Drugie więzienie powstało w 1782 r. w Kamieńcu Podolskim. Więzienie marszałkowskie przeznaczone było dla skazanych za lżejsze przestępstwa, głównie kradzieże i długi. Karą za tego rodzaju przewinienia była obowiązkowa praca w budynku i poza nim, a skazani mieli prawo do składania skarg do marszałka. Więźniów traktowano tolerancyjnie i humanitarnie, zapewniając im opiekę duchową i medyczną. Więzienie marszałkowskie miało charakter postępowy ze względu na wprowadzenie sortowania skazanych. Oddzielano krnąbrnych, niepoddających się dyscyplinie skazanych od innych więźniów, a także izolowano skazanych za długi od pospolitych złodziei w specjalnych celach. Natomiast więzienie w Kamieńcu Podolskim było miejscem uwięzienia dla skazanych za ciężkie przestępstwa i na dłuższy okres, i liczyło 200 miejsc dla osób skazanych. Przeznaczenie tego miejsca od więzienia marszałkowskiego różniło się tym, iż skazani odbywali karę w wielkich celach, a praca była wykonywana tylko na zewnątrz przy naprawie murów twierdzy kamienieckiej. Brak nadzoru powodował demoralizację więźniów, złą organizację odbywania kary oraz złe warunki sanitarne. Opieka lekarska w tym więzieniu była na niskim poziomie, co odbiegało od standardów więzienia

² T. Kalisz, *Kara pozbawienia wolności na ziemiach polskich od XV do połowy XIX wieku*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2020, cz. 1 i 2, t. CXX, s. 681-682.

³ W. Kędzierski, *Penitencjarystyka z resocjalizacją instytucjonalną*, Difin, Warszawa 2021, s. 54.

powstałego w Warszawie. Więzienie marszałkowskie zakończyło swoją działalność po utracie niepodległości w wyniku rozbiorów.

W okresie zaborów system penitencjarny podlegał wpływom prawnym i organizacyjnym zaborców: Rosji, Prus i Austrii. Wprowadzono bardziej zorganizowane formy resocjalizacji, choć warunki w więzieniach były często trudne.

Przykładowo: na ziemiach pod zaborem austriackim obowiązywało austriackie ustawodawstwo penitencjarne i karne. Zakłady karne dzieliły się na więzienie najcięższe, ciężkie oraz zwykłe. W więzieniu najcięższym całkowicie izolowano skazanych poprzez przykucie ich łańcuchem do żelaznej obręczy na wysokości pasa, a na nogach i rękach zakładano im ciężkie kajdany. Więźniom zakazano komunikowania się między sobą oraz z personelem więziennym. Na ciepły posiłek skazani mogli liczyć tylko co drugi dzień, w pozostałe dni otrzymywali chleb i wodę, a ich łóżkiem były twarde deski. Nieco lepsze warunki panowały w więzieniu ciężkim, gdyż więźniowie nosili ciężkie kajdany tylko na nogach, a ciepłe posiłki wydawane były codziennie. Mogli oni również spać na łóżkach i komunikować się ze strażnikami. Więzienie zwykłe łączone było z karą dodatkową, jaką była praca publiczna, piętnowanie, pręgierz lub chłosta. Skazani w odróżnieniu od wyżej wspomnianych więzień nie nosili kajdan ani nie byli przykuwani łańcuchami.

Z kolei w zaborze pruskim kara pozbawienia wolności przyjmowała formę kary wykonywania robót przy budowach fortyfikacji, kary więzienia oraz kary domu poprawczego. W więzieniu osadzeni przebywali od 1 roku do 15 lat pozbawienia wolności lub odbywali karę dożywocia – i zawsze wiązało się to z wykonywaniem robót przymusowych. Po odbyciu kary nie można już było podjąć służby wojskowej ani zająć stanowiska urzędnika. W domu poprawy odbywano karę na okres od 1 dnia do 5 lat, w twierdzy na okres od 1 roku do 15 lat lub dożywotnio, a w areszcie na okres 6 tygodni. Warunki odbywania kary były ciężkie, a skazani byli represjonowani i zastraszeni.

W zaborze rosyjskim pierwszy kodeks karny powstał w 1845 r. Górowały kary cielesne i zesłania. Natomiast kara pozbawienia wolności odgrywała drugorzędną rolę. Powstało wówczas 9 rodzajów więzień, tj.: aresztów policyjnych, domów badań, aresztów dłużników cywilnych, aresztów dla skazanych wyrokami sędziów pokoju, domów poprawy, przytułków, więzień poprawczych, więzień dla transportowanych i więzień ciężkich⁴.

⁴ W. Kędzierski, op. cit., s. 54-63.

W okresie powstania Księstwa Warszawskiego w latach 1809-1810 stworzono projekt procedury więziennej. Dokument ten liczył 331 paragrafów i określał zasady pozbawienia wolności oraz zawierał regulamin więzienny oparty na samowystarczalności finansowej. Jednak nie doczekał się on realizacji w związku z upadkiem Księstwa Warszawskiego⁵.

Po okresie zaborów przystąpiono do kreowania bardziej nowoczesnego polskiego systemu penitencyjnego. Za najwyższy cel pozbawienia wolności uważano poprawę skazanego poprzez pracę, naukę i umoralnienie. Od listopada 1918 roku w polskim więziennictwie rozpoczęto nowe założenie polegające na zatrudnieniu więźniów. Zasady organizacji i funkcjonowania ustalał dekret Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego z dnia 7 lutego 1919 r. w sprawie organizacji okręgowych dyrekcji więziennych⁶. Z kolei 8 lutego 1918 r. został wydany dekret, który dawał podstawę prawną do administrowania polskimi więzieniami – składał się on zaledwie z 12 artykułów, niemniej był pierwszym aktem prawnym w odrodzonej Rzeczypospolitej.

Więziennictwo w tym okresie przechodziło wiele trudności organizacyjnych z uwagi na to, iż większość jednostek penitencyjnych, które więziennictwo polskie odziedziczyło po czasach zaborów, było w katastrofalnym stanie. Po przezwycięzeniu tych trudności rozpoczęto prace legislacyjne związane z zastąpieniem dotychczas obowiązujących tymczasowych przepisów więziennych. Kompleksowo kwestie te uregulowano dopiero w 1928 r. – wówczas 7 marca Prezydent wydał rozporządzenie, w którym określone zostały zasady organizacji i kierowania więzieniami. W Polsce w 1928 r. działało 333 więzień⁷. Personel więzienny stał się formacją paramilitarną, którą obowiązywało posłuszeństwo służbowe, możliwość użycia broni i jednolite umundurowanie⁸.

W 1932 r. wprowadzono kodeks karny, w którym zastosowano jednolite prawo karne materialne, zasady postępowania z nieletnimi oraz przewidywał on stosowanie w odniesieniu do nich środków wychowawczych i umieszczenia w zakładzie poprawczym⁹. W kodeksie opracowano nowy typ zakładów karnych – więzienia izolacyjne. Więźniów dzielono

⁵ T. Kalisz, op. cit., s. 687.

⁶ Dekret Naczelnika Państwa Polskiego z 7 lutego 1919 r. w przedmiocie organizacji okręgowych dyrekcji więziennych (Dz. Praw Państwa Polskiego nr 14, poz. 173); J. Zakrzewski, *Pierwsze pięciolecie więziennictwa polskiego*, [w:] *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918-1928*, Warszawa 1929, s. 48.

⁷ A. Ornowska, I. Zduński, op. cit., s. 29-30.

⁸ K. Lenart-Kłóś, *Etos pracy funkcjonariusza służby więziennej*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2020, s. 52.

⁹ A. Ornowska, I. Zduński, op. cit., s. 29-30.

na dwie klasy: pierwsza o zwiększonym rygorze i klasa druga, w zależności od stopnia poprawy. W więzieniach tych nie można było umieścić kobiet, duchownych, skazanych na areszt lub karę twierdzy, więźniów śledczych i osób poniżej 21 roku życia¹⁰. Powołano Korpus Straży Więziennej, której przywódcą był Główny Inspektor pełniący jednocześnie funkcję Dyrektora Departamentu Karnego. Straż Więzienna dzieliła się na rangę wyższych i niższych funkcjonariuszy. Do wyższej rangi zaliczano głównego inspektora, inspektora, nadkomisarza, komisarza, podkomisarza i aspiranta. Natomiast do niższych funkcjonariuszy typowano przodownika, starszego strażnika i strażnika. W ramach Straży Więziennej działał Związek Pracowników Więziennych Rzeczypospolitej Polskiej i kompania reprezentatywna¹¹.

26 lipca 1939 r. uchwalono ustawę o organizacji więziennictwa, która dzieliła zakłady karne na więzienia karne zwykłe i specjalne oraz areszty śledcze dla tymczasowo aresztowanych¹². Wymienione powyżej typy zakładów więziennych różniły się między sobą organizacją wewnętrzną, rygorem, metodami postępowania w stosunku do skazanych, lecz cechą dla nich wspólną było dążenie do celu realizacji indywidualnej kary¹³.

Dwudziestolecie międzywojenne dla polskiego systemu penitencjarnego stało się okresem tworzenia nowych form współczesnego więziennictwa, wzorując się na doświadczeniach innych państw oraz najnowszych ustanowien międzynarodowych kongresów penitencjarnych¹⁴. Mimo to rewolucyjna struktura teoretyczno-prawna nie została zrealizowana, ze względu na skomplikowaną sytuację polityczno-społeczną Polski oraz wybuch II wojny światowej.

W Polsce Ludowej w okresie powojennym więziennictwo podlegało Ministerstwu Bezpieczeństwa Publicznego i był to czas znaczącego regresu i najokrutniejsza karta z historii polskiej penitencjarystyki¹⁵. W resorcie bezpieczeństwa utworzono Wydział Więziennictwa, który bezpośrednio odpowiadał za więziennictwo. W 1945 r. w wojewódzkich urzędach bezpieczeństwa publicznego zorganizowano wydziały więziennictwa. Pełniły

¹⁰ K. Chmielewski, M. Pająk, Chmielewski, K., Pająk, M., *Organizacja Więziennictwa Polskiego (1918-1939)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2017, z. 2, t. LXIX, s. 185-186.

¹¹ K. Lenart-Kłoś, op. cit., s. 52.

¹² A. Ornowska, I. Zduński, op. cit., s. 30-31.

¹³ K. Chmielewski, M. Pająk, op. cit., s. 186-187.

¹⁴ R. Urban, *Znaczenie wychowania fizycznego w polskim systemie penitencjarnym w okresie międzywojennym*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie Kultura Fizyczna” 2016, nr 2, t. XV, s. 11-27.

¹⁵ W. Kędzierski, op. cit., s. 67.

one rolę bezpośredniej kontroli między jednostkami penitencjarnymi, na obszarze każdego województwa, a centralą. W strukturze polskiego więziennictwa znalazły się więzienia karne, śledcze, obozy pracy i zakłady wychowawczo-poprawcze¹⁶.

Na przełomie lat 1945-1946 liczba więzień pod kontrolą Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego wynosiła 113 placówek. Więźniowie polityczni i szczególnie niebezpieczni, z punktu widzenia resortu bezpieczeństwa, byli poddawani różnego rodzaju szantażowi psychicznemu i prześladowaniom. Więzienie stało się instrumentem walki politycznej. Zagadnienia resocjalizacyjno-poprawcze nie znajdowały właściwego miejsca w istniejącym systemie stosowania kary pozbawienia wolności. Narzucona polityka kadrowa spowodowała, iż do pracy były przyjmowane osoby nieprzygotowane pod kątem predyspozycji osobowościowych, właściwości społecznych i wykształcenia.

W połowie 1945 r. powstały obozy pracy więźniów, które podlegały okręgowym zarządom obozów pracy. Do zadań tych zarządów należało m.in.: szkolenie zawodowe więźniów, segregacja i zatrudnianie więźniów, wykorzystywanie warsztatów produkcyjnych i tworzenie nowych miejsc pracy, celowe, racjonalne rozmieszczanie więźniów, zawieranie umów z przedsiębiorcami państwowymi w sprawie zatrudnienia więźniów.

W okresie odbudowy kraju kwestia zatrudnienia więźniów była bardzo ważna i została włączona do planu gospodarczego systemu narodowego. Powstawały przedsiębiorstwa przywiezienne, produkcyjne i rolne oraz ośrodki pracy więźniów. Więźniowie byli również zatrudniani poza terenem zakładów karnych. Ta forma zatrudnienia w szczątkowej postaci przetrwała do dziś¹⁷. Zatrudnienie więźniów spowodowało potrzebę kształcenia ich w celu przygotowania do wykonywania pracy w więzieniu, a w dalszej perspektywie po wyjściu na wolność.

W latach pięćdziesiątych powstały pierwsze zakłady dla młodocianych więźniów i wówczas pojawiły się pierwsze formy postępowania resocjalizacyjnego poprzez pracę, działalność kulturowo-oświatową i naukę. Przepisy w regulaminie więziennym były zwrócone na surowość wykonywania kary pozbawienia wolności oraz wprowadzono rejestr kar dyscyplinarnych. Wśród nich znajdowały się kary ciemnej celi, post o chlebie i wodzie. Korespondencja w więzieniu podlegała cenzurze. Utworzono

¹⁶ T. Kalisz, *Praca skazanych w systemie więziennym Polski Ludowej w latach 1949-1969*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem 42” 2020, nr 2, s. 70.

¹⁷ W. Kędzierski, op. cit., s. 68-69.

rejestry ulg i nagród. Do nagród zaliczano uzyskanie pozwolenia z własnych zarobków na pomoc finansową dla rodziny oraz bezdoprowadzenie się z rodziną poza terenem więzienia. Polskie więziennictwo w resorcie bezpieczeństwa wewnętrznego nie przesądzało o niemożności rozwoju idei penitencjarnych, które mogłyby w jakiś sposób rozluźnić dyscyplinę więzienną czy też wpłynąć na zmniejszenie bezpieczeństwa w zakładach karnych¹⁸.

Kolejny regulamin więzienny został wydany przez Ministra Spraw Wewnętrznych dekretem z dnia 07 grudnia 1954 r. Przemiany w polskim więzieniu wymuszone były szeregiem czynników na podstawie zmian zachodzących na arenie prawnoprawnej międzynarodowej. Ministerstwo Sprawiedliwości w pierwszych latach dokonało zasadniczych zmian w tematyce wykonywania kary pozbawienia wolności i organizacji penitencjarnej. Wprowadzono nadzór sędziowski, powołano komisję do opracowania projektu ustawy o więziennictwie, utworzono działy penitencjarne odpowiedzialne za oddziaływanie wychowawcze na skazanych. Rozpoczęto wdrażanie wielu eksperymentów penitencjarnych, rozbudowano szkolnictwo ogólne i zawodowe dla skazanych¹⁹.

Funkcjonariusze Służby Więziennej pracujący w oddziałach mieli obowiązek prowadzenia dla każdego więźnia kwestionariusza i dziennika obserwacji. Powstały osobne oddziały dla skazanych niepełnosprawnych psychicznie i koncepcja odmiennego postępowania ze skazanymi kobietami. Po wydaniu kodeksu karnego i karnego wykonawczego z 1969 r. oficjalnie zaprzestano używać nazwy więzienia, a wprowadzono nazwę zakład karny dla skazanych i areszt śledczy dla osób tymczasowo aresztowanych. Stale rosły wymagania stawiane kandydatom do służby. Od 1988 r. do służby przyjmowano osoby z wykształceniem co najmniej średnim. Stopień oficera mogła otrzymać osoba z wyższym wykształceniem, a chorążego ze średnim.

Przez wiele lat Służba Więzienna znajdowała się pod wpływami politycznymi i jako instytucja izolowała się od życia społecznego. Silnie rozwinięty system totalitarny zarządzania tą organizacją powodował zahamowanie rozwoju indywidualnego i sprzyjał eskalowaniu postaw patologicznych²⁰.

¹⁸ H. Machel, op. cit., s. 57-60.

¹⁹ T. Kalisz, *Praca skazanych...*, s. 77.

²⁰ K. Lenart-Kłoś, op. cit., s. 52.

Rok 1989 przyniósł Polsce upadek ustroju totalitarnego, odrodzenie demokracji i wolność, co niestety w więzieniach zaowocowało falą buntów. Wiązało się to z faktem ogłoszenia amnestii, która objęła tylko część skazanych, wyłączając z niej recydywistów. Szczególny nacisk położono na zmianę relacji funkcjonariusz-osadzony oraz na warunkowe, przedterminowe zwolnienia i system przepustkowy.

Zgodnie z uchwalonym kodeksem karnym wykonawczym kładziono akcent na zasadę poszanowania godności osoby ludzkiej pozbawionej wolności, sprawiedliwego i indywidualnego traktowania. Zrezygnowano z przedmiotowego odnoszenia się do osadzonych na rzecz podmiotowości, wychodząc z założenia, iż każdy więzień to przede wszystkim człowiek²¹. Więźniom zagwarantowano prawo do korzystania z posług religijnych i wykonywania praktyk religijnych, co nadawało istotne znaczenie, gdyż kwestie te wcześniej nie były rozważane²². Przeprowadzono kilka reform kadrowo-organizacyjnych poprzez np. włączenie oddziałowych działów ochrony w struktury działów penitencjarnych, zmodyfikowano cele wykonywania kar, kar dyscyplinarnych i form nagród²³.

W 1996 r. uchwalono Ustawę o Służbie Więziennej, dokonano zmian w procedurach postępowania z osadzonymi oraz wymieniono prawie połowę kadry więziennej. Ustawa zmieniła strukturę organizacyjną, a w miejsce Centralnego Zarządu Zakładów Karnych powstał Centralny Zarząd Służby Więziennej. Kodeks karny wykonawczy ustanowiony w 1997 r. wraz z późniejszymi zmianami funkcjonuje do dzisiaj. Spowodował zniesienie obowiązku pracy więźniów, która w tym czasie stała się dla niektórych skazanych wręcz nieosiągalna. Większą możliwość skorzystania z oferty pracy uzyskali więźniowie w 2016 r., dzięki wdrożeniu programu „Praca więźniów”, który służy ich aktywizacji zawodowej²⁴.

Polski model penitencjarny z 1997 r. stworzył wiele rozwiązań o charakterze resocjalizacyjnym, takich jak możliwość otwartych cel, chodzenia we własnej odzieży w zakładach zamkniętych czy szansę nauki. Nastąpiły jednak i niekorzystne zmiany, gdyż więźniowie nie mogli być objęci pracą kulturowo-oświatową oraz sportową. Ponadto można było zaobserwować

²¹ W. S. Kosiacki, *Organizacja systemu penitencjarnego w Polsce po 1989 roku*, „Studia Gdańskie” 2018, t. XLIII, s. 117.

²² A. Ornowska, I. Zduński, op. cit., s. 34-35.

²³ W. Kędzierski, op. cit., s. 78-80.

²⁴ K. Lenart-Kłoś, op. cit., s. 57-58.

brak oddziaływania terapeutycznego dla osób uzależnionych, zmiany w podkulturze więziennej oraz przeludnienie zakładów penitencjarnych²⁵.

Po dokonaniu koniecznych zmian w zakresie zadań, organizacji oraz uprawnień funkcjonariuszy uchwalono w 2010 r. Ustawę o Służbie Więziennej²⁶.

Reforma polskiego więziennictwa umożliwiła powrót do wzorców europejskich i przewyciężyła sowieckie dziedzictwo w polskim prawie karnym. Zmiany przebiegały na tle gospodarczej i ustrojowej transformacji w 1989 r. w Polsce. Nastąpiła poprawa sytuacji finansowej całego systemu więziennictwa, wprowadzono nowe przepisy prawne nieodbiegające od przepisów krajów zachodnich. Podsumowując cały stan posiadania i przeobrażenia Służby Więziennej, można powiedzieć, iż wprowadzono wiele korzystnych zmian, które posłużyły umocnieniu systemu penitencjarnemu i wyznaczyły kierunki przyszłego rozwoju²⁷.

System penitencjarny w Polsce – jego cele i znaczenie

Powstanie pierwszego systemu penitencjarnego, czyli w formie jednolitej, planowej i uregulowanej prawnie, obejmującym swoim zasięgiem znaczne obszary sposobu wykonywania kary pozbawienia wolności, miało istotne znaczenie dla rozwoju nowoczesnego więziennictwa i polityki penitencjarnej.

Mówiąc o systemie penitencjarnym, należy zdefiniować to pojęcie, aczkolwiek jak wskazuje się w literaturze, nie odnajdziemy ujednoliconej definicji tego określenia. Jak podaje Leon Rabinowicz, system penitencjarny to „całokształt, na który składają się przede wszystkim architektura więzienna i urządzenia celi, następnie organizacja wewnętrzna, stanowisko więźnia, rozkład dnia, cele przyświecające wykonaniu kary, dążności wychowawcze oraz organizacyjne zajęć więźnia”²⁸. Rabinowicz doprecyzował trzy najważniejsze elementy, które mają wpływ na kształt

²⁵ H. Machel, *Sens i bezsens resocjalizacji penitencjarnej- casus polski*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2008, s. 137-140.

²⁶ Ustawa z 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej (t.j. Dz. U. z 2022, poz. 2470 z późn. zm.).

²⁷ A. Biezuński, *Przeobrażenia służby więziennej i polskiego więziennictwa w końcu XX wieku – zarys problemu*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2015, nr 88, s. 124-125.

²⁸ L. Rabinowicz, *Podstawy nauki o więziennictwie*, Gebethner i Wolff, Warszawa 1933, s. 38.

i przeznaczenie konkretnego systemu. Pierwszym elementem – według niego – jest system zarządczy, który w odniesieniu do systemu penitencjarnego jest zarządem oraz dyrekcją poszczególnych zakładów karnych; drugim elementem jest w tym przypadku rozmiar wraz z architekturą zabudowań więziennych, a trzecim elementem – natura oraz charakter ludności przestępczej²⁹.

Z kolei – zdaniem Jerzego Śliwowskiego – przez system penitencjarny należy rozumieć „(...) całokształt przepisów i instytucji prawa penitencjarnego oraz urządzeń zakładów karnych zmierzających według określonego sposobu i metody do osiągnięcia zasadniczego celu – kary”. Do elementów stanowiących podstawę systemu autor zaliczył: przepisy określające sposób wykonywania kary i instytucje prawa penitencjarnego; architekturę, typ i rodzaj zakładów karnych; podstawowe środki oddziaływania przestępców odbywających karę; status prawny skazanych; kadrę penitencjarną; sposoby zarządzania i kontroli; środki ochrony i bezpieczeństwa oraz kontakty między kadrą a przestępcami odbywającymi karę³⁰.

Nieco inaczej pojęcie to definiuje Stanisław Ziemiński, który określa system penitencjarny „jako całokształt określonych prawem instytucji i środków oraz zasad ich funkcjonowania i stosowania, służących osiągnięciu zadań wykonania kary pozbawienia wolności”. Wyróżnił on następujące elementy tego systemu: rodzaje środków karnych skutkujących pozbawieniem wolności; oddziały obserwacyjno-rozdzielcze; klasyfikację skazanych; rodzaje zakładów karnych; stan organizacyjno-techniczny zakładów karnych; rodzaje rygorów; stan kadry penitencjarnej; rodzaje i zasady stosowania przedterminowego zwolnienia; rodzaje nadzoru penitencjarnego, a także formy opieki postpenitencjarnej³¹.

Interesującą definicję systemu penitencjarnego przedstawia Stanisław Walczak, który wskazuje, iż jest to „[...] ujęty w normy prawa sposób wykonania kary wraz z towarzyszącym mu i dostosowanym do jego założeń zespołem środków o charakterze techniczno-materiałnym (odpowiednia architektura zakładów karnych, wydzielone pomieszczenia przeznaczone na szkolenie i urządzenia produkcyjne). System ten polega na ściśle określonych zasadach klasyfikacji więźniów, ich rozmieszczeniu w dostosowanych do niej rodzajach

²⁹ Ibidem, s. 16.

³⁰ J. Śliwowski, *Prawo i polityka penitencjarna*, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń, 1978, s. 71.

³¹ S. Ziemiński, *Klasyfikacja skazanych*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1973, s. 9.

zakładów karnych oraz na określonych metodach i środkach postępowania z więźniami w celu osiągnięcia ich poprawy”³².

W aspekcie omawianej roli systemu penitencjarnego w obszarze bezpieczeństwa państwa przypomina on organizację paramilitarną, w której na wzór wojskowy widnieje m.in. uzbrojenie, umundurowanie, a także hierarchiczna struktura, w tym stopnie służbowe oraz wypełnianie poleceń służbowych. Kolejną cechą systemu jest także depolityzacja, ściśle związana i mająca wpływ na strukturę systemu, a także jego relacje z podmiotami wewnętrznymi oraz zewnętrznymi. Z tego też względu w tym znaczeniu system ten tworzy także złożony układ interesów społeczeństwa, a zatem i państwa, które są zabezpieczone prawem. Na funkcje oraz ustrój systemu penitencjarnego oddziałują ponadto czynniki zewnętrzne, w tym ściśle związane ze społeczeństwem. Wśród nich można wyróżnić m.in. ideologię polityczną wraz z obowiązującymi doktrynami penalnymi. Istotną jest również kultura narodowa, istniejąca filozofia państwa, a także kodeks moralny oraz obyczajowy dotyczący współżycia ludzi w danym społeczeństwie. Obszar zewnętrzny mający wpływ na funkcjonowanie systemu penitencjarnego odnosi się także do zasobów materialnych, w tym do zasobów finansowych. Istotną rolę odgrywa tu m.in. budżet państwa lub źródła publiczne, jako że sam system nie jest w stanie generować dochodów³³.

Głównymi celami systemu penitencjarnego są następujące elementy:

- kara i sprawiedliwość – system penitencjarny realizuje wymiar sprawiedliwości, poprzez egzekwowanie kar nałożonych przez sądy na osoby skazane za przestępstwa. To fundamentalne dla utrzymania porządku społecznego i zapewnienia, iż przestępstwa są karane;
- bezpieczeństwo – system penitencjarny ma za zadanie utrzymywać bezpieczeństwo wewnątrz więzień, zarówno dla osadzonych, jak i personelu więziennego. Zapobieganie konfliktom, przemocy oraz reagowanie na ewentualne incydenty jest kluczowym aspektem;
- resocjalizacja – odnosi się do procesu przygotowywania osadzonych do reintegracji społecznej po odbyciu kary. System penitencjarny oferuje programy edukacyjne, szkolenia zawodowe, terapie i inne formy wsparcia, aby pomóc osadzonym zmienić swoje zachowanie i zdobyć

³² S. Walczak, *Prawo penitencjarne. Zarys systemu*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1972, s. 107.

³³ M. Kaczmarek, *Zakład karny jako system społeczny*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2010, nr 67-68, s. 98.

umiejętności umożliwiające prowadzenie legalnego życia po opuszczeniu więzienia;

- zapobieganie recydywie – poprzez skupienie się na resocjalizacji, system penitencjarny ma na celu zmniejszenie ryzyka recydywy, czyli powrotu osadzonych do przestępczości po ich zwolnieniu. Dzięki odpowiednim programom i wsparciu osadzeni mogą zdobyć narzędzia do radzenia sobie z wyzwaniami życia po więzieniu³⁴.

Podsumowując, system penitencjarny to kompleksowe podejście do zarządzania karami pozbawienia wolności i resocjalizacji osadzonych w więzieniach. Jest to system regulujący organizację więzień, procedury nadzoru nad osadzonymi, warunki odbywania kary oraz programy resocjalizacyjne mające na celu przygotowanie osadzonych do powrotu do społeczeństwa po odbyciu kary.

Działania Służby Więziennej na rzecz bezpieczeństwa państwa

Służba Więzienna stanowi jeden z ważnych składników aparatu państwowego, odgrywając znaczącą rolę w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego kraju. Bezpieczeństwo wewnętrzne jednostki penitencjarnej powinno być rozpatrywane w perspektywie otoczenia za więziennymi murami, z jego wewnętrznym podziałem na grupy i podgrupy klasyfikacyjne.

Zarządzanie bezpieczeństwem wewnętrznym organizacji więziennej to uwzględnienie zagrożeń wewnętrznych mogących destabilizować jej prawidłowe funkcjonowanie, które mogą mieć różny charakter lub natężenie, określane, jako zdarzenia nadzwyczajne. Dzięki zapewnieniu bezpieczeństwa wewnętrznego, jak i dyscypliny oraz zagwarantowaniem osadzonym warunków bytowych doceniających poczucie godności ludzkiej Służba Więzienna może utrzymać porządek wewnętrzny więzienia. Zgodnie z podejściem dynamicznego bezpieczeństwa dobre kontakty pomiędzy personelem, a więźniami dostarczają funkcjonariuszom informacji na temat tego, co się dzieje w zakładzie karnym lub areszcie śledczym

³⁴ Zob. K. Wierzbicki, D. Gałek, M. Stańczuk, *Selected problematic issues concerning penitentiary practice* [w:] „International Journal of New Economics and Social Sciences” 2022, s. 9-25.

zmniejszając tym samym ryzyko buntów i innych wypadków nadzwyczajnych³⁵.

Z art. 1 ustawy o Służbie Więziennej wynika, iż jest ona umundurowaną i uzbrojoną formacją, odgrywającą znaczną rolę w zapewnieniu bezpieczeństwa państwa. Swoje zadania – o czym stanowi art. 2 ustawy – realizuje ona, opierając się na przepisach określonych w ustawie z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy, w zakresie wykonywania tymczasowego aresztowania oraz kar pozbawienia wolności i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności³⁶. Do podstawowych zadań tej formacji należy:

- prowadzenie oddziaływań resocjalizacyjnych i penitencjarnych co do osób skazanych;
- ochrona społeczeństwa przed sprawcami przestępstw lub przestępstw skarbowych osadzonymi w zakładach karnych i aresztach śledczych;
- tymczasowy areszt w sposób zabezpieczający prawidłowy tok postępowania karnego,
- humanitarne traktowanie osób pozbawionych wolności;
- zapewnienie przestrzegania praw, humanitarnych warunków bytowych, poszanowania godności, opieki zdrowotnej i religijnej;
- współpraca z odpowiednimi organizacjami innych państw i instytucjami międzynarodowymi na podstawie umów i porozumień międzynarodowych;
- wykonywanie tymczasowego aresztowania oraz kar pozbawienia wolności wynikających z orzeczeń wydanych przez właściwy organ;
- zapewnienie w aresztach śledczych i zakładach karnych porządku i bezpieczeństwa³⁷.

Współcześnie Służba Więzienna realizuje wiele zadań na rzecz bezpieczeństwa, w tym: bezpieczeństwa wewnętrznego o charakterze ochronnym i obronnym, o charakterze policyjnym i o charakterze profilaktycznym³⁸.

Zgodnie z § 2 ust. 19 § 3 pkt 2 Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 21 kwietnia 2022 r. w sprawie obiektów szczególnie ważnych dla

³⁵ G. Wągiel-Linder, *Więziennictwo w systemie bezpieczeństwa państwa a bezpieczeństwo w więzieniach*, „Forum Penitencjarne” 2011, nr 6 (157), s. 12.

³⁶ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (t.j. Dz. U z 2023, poz. 127, ze zm.).

³⁷ Ustawa z 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej, op. cit., art. 2 ust. 2.

³⁸ M. Lewandowski, *Zadania służby więziennej na rzecz bezpieczeństwa państwa – kierunki zmian*, „Wiedza obronna” 2019, nr 1-2, t. 266-277, s. 117-129.

bezpieczeństwa lub obronności państwa oraz ich szczególnej ochrony³⁹, obiekty penitencjarne nadzorowane i chronione przez Służbę

Więzienną zaliczane są do grupy szczególnie ważnych dla bezpieczeństwa i obronności państwa. Wśród wielu innych wymienia się: „obiekty jednostek organizacyjnych podległych Ministrowi Sprawiedliwości lub przez niego nadzorowanych”, jednocześnie zaliczając je do kategorii II obiektów szczególnie ważnych dla bezpieczeństwa i obronności państwa.

Doprecyzowanie powinności Służby Więziennej w odniesieniu do realizacji zadań na rzecz obronności zostało określone w Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2016 r. Specyfika sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej uregulowała przepisy: form organizacyjnych, ochrony tych jednostek, postępowanie z osadzonymi, ochronę osadzonych w czasie ich konwojowania, warunki wstępu na teren jednostek organizacyjnych więziennictwa⁴⁰.

Ochrona różnicuje się w zależności od typu jednostki organizacyjnej i służy zapewnieniu ochrony społeczeństwa przed przestępczością. To zróżnicowanie wynika z zakresu stosowanych przedsięwzięć i rodzajów, ilości i zakresu zabezpieczeń techniczno-ochronnych, środków sygnalizacji łączności, rodzajów oraz liczb posterunków i stanowisk. Działania ochronne jednostki organizacyjnej realizują funkcjonariusze i pracownicy, stosując przedsięwzięcia ochronne i wykonując czynności profilaktyczne oznaczone w planie ochrony. Czynności ochronne polegają na wyznaczaniu stanowisk i posterunków, organizacji, ruchu w jednostce organizacyjnej, precyzowaniu liczby funkcjonariuszy wykonujących zadania ochronne, sposobie użytkowania przedmiotów niebezpiecznych i przedmiotów niedozwolonych, zastosowaniu zabezpieczeń techniczno-ochronnych, technik sygnalizacji łączności, psów i uzbrojenia.

Ochrona w jednostce penitencjarnej to również czynności zmierzające do zapobiegania wypadkom nadzwyczajnym oraz likwidowania ich skutków, zorganizowania pościgu, zorganizowania środków przymusu bezpośredniego, a także wykorzystania grup interwencyjnych. Działania ochronne zmierzają także do rozpoznania środowiska osadzonych oraz ich zamiar godzący w porządek i bezpieczeństwo. Realizuje się to poprzez:

³⁹ Rozporządzenie Rady Ministrów z 21 kwietnia 2022 r. w sprawie obiektów szczególnie ważnych dla bezpieczeństwa lub obronności państwa oraz ich szczególnej ochrony (Dz. U., poz. 880).

⁴⁰ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej (Dz. U., poz. 1804).

obserwację zachowań i relacje wśród osadzonych, rozpoznanie struktur podkultury więziennej, rozpoznanie atmosfery i nastrojów w środowisku osadzonych. Funkcjonariusze mają obowiązek niezwłocznego meldowania i przeciwdziałania postępowaniu osób osadzonych sprzecznych z zadaniami ochronnymi, którzy naruszają porządek i bezpieczeństwo jednostki organizacyjnej⁴¹.

Zadania wykonywane przez funkcjonariuszy Służby Więziennej wymagają ścisłej współpracy. Do działań poszczególnych działów penitencjarnych należą czynności funkcjonariuszy realizowane przez wychowawców, jak też zadania na rzecz osadzonych wynikające z merytorycznego obszaru działania komórek organizacyjnych. Jednym z zagrożeń dla bezpieczeństwa wewnętrznego w jednostkach penitencjarnych jest podkultura przestępcza⁴². Ważne jest prawidłowe kwaterowanie osób o odmiennych kulturach. Na uwadze należy mieć problemy z komunikacją oraz skutki szczególnych nawyków charakterystycznych dla odmiennych kultur. Funkcjonariusze Służby Więziennej w tym zakresie muszą prawidłowo prowadzić rozpoznanie oraz stworzyć odpowiednią pozytywną relację osadzonych z grup odmiennych kulturowo. Powinno się uwzględnić wszystkie czynniki mogące stanowić zagrożenie dla bezpieczeństwa, w tym agresję ze strony innych osadzonych, jak również ryzyko wynikające z problemów adaptacyjnych. Drogą do poprawy postępowania z osadzonymi odmiennymi kulturowo może być pozyskiwanie informacji i analiza procedury uzyskiwanej przez Służbę Więzienną innych państw, monitorowanie sytuacji w jednostkach penitencjarnych i wypracowanie najlepszych rozwiązań z wykorzystaniem wiedzy i doświadczeń funkcjonariuszy Służby Więziennej⁴³.

System gotowości obrony jednostki organizacyjnej określony odpowiednio przygotowanym planem przez kierownika jednostki powinien tworzyć układ elementów obronnych, który zapewnia osiągnięcie stopniowe stanów gotowości do skali, miejsca i terminu zagrożenia. Taki plan powinien zawierać ocenę sytuacji zagrożeń i stanów nadzwyczajnych, przepisy dotyczące realizacji zadań obronnych, decyzję organów

⁴¹ A. Misiuk, M. Kalaman, *Kierunki zmian organizacyjno-technicznych w służbie więziennej*, Difin, Warszawa 2016, s. 26-28.

⁴² K. Wierzbicki., *Problem korupcji w warunkach izolacji więziennej w kontekście zagrożeń bezpieczeństwa jednostek penitencjarnych a poczucie godności człowieka*, [w:] *Wybrane problemy profilaktyki i resocjalizacji*, S. Bębas (red.), Wydawnictwo WSH w Radomiu, Radom 2011, s. 369-387.

⁴³ W. Mazurek, G. Fuchs, M. Zamarlik, *Wybrane aspekty bezpieczeństwa cudzoziemców w polskich jednostkach penitencjarnych*, „Przegląd Policyjny” 2019, nr 1 (133), s. 114-134.

nadrzędnych w sprawach obronnych, jak również wytyczne Ministra Sprawiedliwości dotyczące realizacji zadań obronnych oraz porozumienia i uzgodnienia z właściwymi organami realizację zadań obronnych⁴⁴. Służba Więzienna współpracuje w tej dziedzinie z Policją w przypadku zagrożenia lub naruszenia bezpieczeństwa jednostki organizacyjnej, lub konwoju, jeśli bezpieczeństwo nie może być zapewnione środkami i siłami własnymi. W zależności od stopnia i rodzaju zagrożenia współpraca z Policją może polegać na przekazaniu informacji, które mogą mieć znaczenia dla bezpieczeństwa jednostki organizacyjnej lub osadzonych, zabezpieczeniu terenu jednostki lub zorganizowania konwoju z zewnątrz, wprowadzeniu działań Policji na teren jednostki organizacyjnej, jak również przywrócenie porządku na terenie tej jednostki oraz wzmocnienie sił Służby Więziennej⁴⁵.

W zakresie zadań o charakterze policyjnym Służba Więzienna wykonuje czynności służbowe zgodnie z Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 4 sierpnia 2010 r. w sprawie szczegółowego trybu działań funkcjonariuszy Służby Więziennej podczas wykonywania czynności służbowych. Funkcjonariusze według tego rozporządzenia mają prawo do:

- legitymowania osób ubiegających się o wstęp na teren jednostki oraz opuszczających teren,
- deponowania dokumentów tożsamości osób przebywających na terenie jednostki organizacyjnej,
- legitymowania funkcjonariuszy i pracowników wchodzących i wychodzących z jednostki organizacyjnej,
- żądania od osób odwiedzających przekazania do depozytu przedmiotów niebezpiecznych i niedozwolonych,
- dokonywania kontroli osobistej,
- przeglądania zawartości bagaży,
- sprawdzania pojazdów wjeżdżających i wyjeżdżających z terenu jednostki,
- wyszukiwania środków odurzających, substancji psychotropowych i materiałów wybuchowych za pomocą urządzeń technicznych i wyszkolonych psów specjalnych,

⁴⁴ A. Misiuk, M. Kalamian, op. cit., s. 28.

⁴⁵ R. Poklek, *Służba więzienna w systemie bezpieczeństwa państwa*, „Securitologia” 2013, nr 1 (17), s. 142-154.

- zatrzymania osób, co do których istnieje uzasadnione podejrzenie popełnienia czynu zabronionego pod groźbą kary i niezwłoczne przekazanie Policji,
- zatrzymania osób pozbawionych wolności, które dokonały ucieczki z jednostki penitencjarnej w trakcie konwoju lub zatrudnienia.

Funkcjonariusze Służby Więziennej mogą zwracać się w nagłych przypadkach i żądać niezbędnej pomocy od funkcjonariuszy Policji, Straży Granicznej i żołnierzy Żandarmerii Wojskowej i innych organów ochrony porządku publicznego i bezpieczeństwa państwa o udzielenie doraźnej pomocy w ramach obowiązujących przepisów prawa. W ramach realizacji zadań ustawowych Służba Więzienna współpracuje z Szefem Krajowego Centrum Informacji Kryminalnych. W tym obszarze Służba Więzienna ma prawo do otrzymywania informacji niezbędnych do realizacji swoich zadań.

Służba Więzienna wykonuje zadania obronne i ochronne w warunkach zewnętrznego zagrożenia bezpieczeństwa państwa i w czasie wojny. Jednostki Służby Więziennej w razie zagrożenia bezpieczeństwa państwa i w czasie wojny wykonywać będą zadania w zakresie utrzymania bezpieczeństwa i porządku wewnętrznego oraz prowadzenia ochrony obiektów o szczególnym znaczeniu dla bezpieczeństwa i obronności państwa⁴⁶.

Obecnie system penitencjarny w Polsce dąży do zapewnienia skazanym godziwych warunków życia, skutecznej resocjalizacji oraz zapobiegania recydywie. Więzienia oferują różnorodne programy edukacyjne, szkoleniowe i terapeutyczne, aby przygotować osadzonych do reintegracji społecznej po odbyciu kary.

Służba Więzienna XXI wieku – Wyzwania

Obecnie jednostki organizacyjne więziennictwa charakteryzują się wysokim poziomem bezpieczeństwa. Niebagatelna liczba zadań, jak i wymagania społeczeństwa względem Służby Więziennej sprawiają, że współczesne jednostki organizacyjne tworzą wielowymiarową strukturę w systemie bezpieczeństwa.

⁴⁶ Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z 8 marca 2021 r. w sprawie organizacji wykonywania zadań w ramach powszechnego obowiązku obrony (Dz. Urz. MS, poz. 25); Ustawa z 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny (Dz. U., poz. 655, z późn. zm.).

Funkcjonariusze działu ochrony wykonują swoje zadania dwukierunkowo. Zadania te muszą ze sobą tworzyć pełną harmonię. Po pierwsze wypełniają swoje obowiązki służbowe instytucjonalnie na rzecz bezpieczeństwa jednostki penitencjarnej, bezpieczeństwa więźniów, jak i samych funkcjonariuszy. Po drugie izolują sprawców przestępstw i w imieniu państwa wypełniają zadania naprawcze, współpracując z różnymi instytucjami społecznymi⁴⁷.

Funkcjonariusze pracujący w pierwszej linii w bezpośrednim kontakcie z aresztowanym dzięki doświadczeniu i wiedzy potrafią zapobiegać zagrożeniom i sytuacjom kryzysowym, które pojawiają się w służbie. Umiejętność stosowania środków przymusu bezpośredniego, jak i zdolność przewidywania wystąpienia niebezpieczeństw powoduje wzrost poczucia bezpieczeństwa. Dzięki stałemu nadzorowi wszystkie niepożądane sytuacje i konflikty są eliminowane na bieżąco – co wskazuje, iż poziom bezpieczeństwa jednostek penitencjarnych jest zapewniony organizacyjnie, korzystnie i sprzyjająco względem warunków, i realizując zadania w sferze bezpieczeństwa.

Wykonywanie zadań służbowych w jednostkach penitencjarnych w warunkach wymagających wzmożonej ochrony jest możliwe dzięki stosowaniu odpowiednich zabezpieczeń techniczno-ochronnych, środków alarmowania i łączności. Nowoczesne technologie przyczyniają się do usprawnienia pracy i organizacji Służby Więziennej oraz pełnią rolę pomocniczą w pożytecznym kierowaniu procesami społecznymi przebiegającymi za więziennym murem⁴⁸.

Korzystny wpływ na utrzymanie porządku i bezpieczeństwa w Areszcie Śledczym pełnią funkcjonariusze grupy interwencyjnej. Stanowią silne wsparcie dla działu ochrony w pełnieniu codziennych czynności służbowych. Warto zaznaczyć, że powstanie grup szybkiego reagowania, dobrze wyposażonych i uzbrojonych, jest jednym z elementów urzeczywistnienia reformy działu ochrony Służby Więziennej. Środowisko więzienne jest miejscem, w którym niebezpieczne czynniki zagrażają organizacji i porządkowi wewnętrznemu. Do najczęstszych należą indywidualne lub zbiorowe bunty, przejawy agresji słownej lub fizycznej, napaść na jednostkę

⁴⁷ J. Nikołajew, *Prawo skazanych i tymczasowo aresztowanych do bezpieczeństwa*, „Probacja” 2018, nr 1, s. 123.

⁴⁸ K. Jędrzejak, *Socjologiczne i techniczne uwarunkowania więzienia. Wybrane aspekty* [w:] *Technologia w ochronie penitencjarnej. Współpraca: człowiek-technika*, red. nauk. K. Jędrzejak, M. Tomaszewska-Michalak, Difin, Warszawa 2017, s. 26.

lub funkcjonariuszy oraz ucieczki. Wiąże się to z koniecznością użycia sił, które to stanowią funkcjonariusze działu ochrony. Wyposażeni w uzbrojenie i odpowiedni ekwipunek realizują zadania w celu przywrócenia stabilizacji, tłumienia zamieszek i obezwładnienia agresywnych skazanych⁴⁹.

Jednym z najważniejszych zadań formacji Służby Więziennej są szkolenia i kursy doszkalające. Funkcjonariusze na co dzień spotykają się z trudnymi zdarzeniami i sytuacjami, które wymagają szybkiej reakcji. W celu podjęcia skutecznych działań i minimalizacji zagrożeń organizuje się systematyczne szkolenia z zakresu ochrony. W związku z pojawianiem się stale nowych zagrożeń, związanych z rozwojem technologii, poszerzenie wiedzy i umiejętności funkcjonariuszy stanowi podstawowy znacznik sprawnego i bezpiecznego funkcjonowania jednostki⁵⁰.

Skuteczne i podnoszące jakość bezpieczeństwa jest utrzymywanie dobrych relacji między funkcjonariuszami a osadzonymi. Personel więzienny dysponuje wysokim poziomem kultury osobistej, etyki zawodowej oraz swoją postawą daje przykład dla aresztowanych. Funkcjonariusze dbają o realizację praw aresztowanych, którzy bardzo często potrzebują rozmowy i wsparcia. Stwierdzenie „przestępca zostaje za bramą, w więzieniu jest człowiek” definiuje, iż funkcjonariusze działu ochrony każdemu człowiekowi dają drugą szansę, rozumiejąc określone odreagowania zachowania osób w więziennych murach. Poszanowanie psychicznej swoistości, prawa do odmiennego zdania, uszanowania potrzeb i pozostawienia obszaru wolności osobistej jest jednym z fundamentów reguł społecznych⁵¹.

Służba Więzienna, jak każda inna służba, bazuje na rozkazie, który jest niczym innym jak przymusem. Konieczność prawnie i społecznie uzasadniona do zapewnienia realizacji środków bezpieczeństwa. Funkcjonariusz więzienny służy w trudnych warunkach z osobami niełatwymi w kontakcie. Zaznajomienie się z problemami osadzonych wiąże się z emocjonalnym zaangażowaniem, co stwarza sytuacje stresujące u osób pełniących obowiązki służbowe.

⁴⁹ M. Kuświk, *Grupy Interwencyjne służby więziennej w polskim systemie penitencjarnym* [w:] *Technologia w ochronie penitencjarnej. Współpraca: człowiek-technika*, red. nauk. K. Jędrzejak, M. Tomaszewska-Michalak, Difin, Warszawa 2017, s. 35-60.

⁵⁰ K. Wierzbicki, *System bezpieczeństwa jednostek organizacyjnych Służby Więziennej jako element funkcjonowania i rozwoju organizacji więziennictwa*, [w:] *(Nie)bezpieczeństwo. Współczesne wymiary zjawiska*, T. Branecki, A. Erechemla, K. Ksiński, (red.), Wydawnictwo Studium Generale Sandomiriense WSHP w Sandomierzu, Sandomierz 2016, s. 56-69.

⁵¹ M.M. Urlińska, M. Urlińska, *Funkcjonariusz służby więziennej – obszary problemów wpisanych w rolę społeczną*, „Pedagogia Christiana” 2015, nr 2/36, s. 125-141.

Więzienna rzeczywistość nie jest ujednolicona. Każdy dzień pełnienia obowiązków służbowych jest inny i niesie ze sobą kolejne problemy i dylematy dla funkcjonariusza działu ochrony. Nieustannie pojawiają się sytuacje na granicy, które stają się przestrzenią w codzienności, kiedy to funkcjonariusz wykonując i podejmując odpowiednie działania i decyzje ma wpływ na późniejszą przyszłość osadzonego. Dokonywanie wyborów dla pracownika Służby Więziennej jest bardzo często dylematem, które decyzje są najważniejsze czy najwłaściwsze i jakie będą tego wyboru konsekwencje w perspektywie kolejnych zachowań.

Służba Więzienna mierzy się na co dzień z szeregiem problemów napotykanym z wewnątrz, jak i z zewnątrz murów więziennych. Realizuje podstawowe zadania zawarte w ustawie, zadania o charakterze ochronnym, obronnym i policyjnym na rzecz bezpieczeństwa. Służba ta postrzegana jest jako kompleksowy komponent w zapewnieniu ochrony przed różnymi formami przestępczości⁵².

Rola funkcjonariuszy Służby Więziennej jest bardzo doceniana w zapewnieniu bezpieczeństwa państwa. Specyfika wykonywanych obowiązków, jak i charakter miejsca, w którym funkcjonariusze działu ochrony je wykonują, udowadnia, że jest to służba dla osób, które podejmując wyzwania, są świadome tej decyzji oraz spełniają stawiane im wymagania, wynikające z uregulowań prawnych. Niemniej współczesny system penitencjarny stoi przed wieloma wyzwaniami, które mogą wpłynąć na jego skuteczność i funkcjonowanie. Oto kilka z tych wyzwań:

- przemoc w więzieniach między więźniami oraz nadużycia ze strony personelu więziennego stanowią poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa w systemie penitencjarnym;
- brak skutecznej resocjalizacji, co powoduje, że skazani często wracają do przestępczości po opuszczeniu więzienia; może to wynikać z niewystarczającej pracy nad ich resocjalizacją i przygotowaniem do życia po wyjściu na wolność;
- brak dostępu do edukacji i pracy – wiele więzień nie ma dostępu do edukacji lub umiejętności zawodowych podczas odbywania kary, co może utrudnić im znalezienie legalnych źródeł utrzymania po wyjściu na wolność;

⁵² R. Sudol, *System penitencjarny w zapewnieniu bezpieczeństwa w Polsce*, „Studia i Analizy Nauk o Polityce” 2022, nr 2, s. 109-130.

- problemy zdrowotne – osadzeni często cierpią na problemy zdrowotne, w tym choroby psychiczne oraz fizyczne. Brak odpowiedniej opieki zdrowotnej w więzieniach może negatywnie wpłynąć na ich zdrowie i zachowanie;
- recydywa – wiele osób po opuszczeniu więzienia wraca do przestępczości, co sugeruje, że istniejące programy resocjalizacyjne mogą być niewystarczające lub nieefektywne;
- problemy finansowe – wiele systemów penitencjarnych ma ograniczony budżet, co może utrudnić zapewnienie odpowiednich warunków życia i rehabilitacji skazanych;
- technologia i przestępczość – współczesne technologie mogą być wykorzystywane do popełniania przestępstw także wewnątrz więzień, co stanowi nowe wyzwanie dla systemu penitencjarnego.

Podsumowanie

Służba Więzienna odgrywa kluczową rolę w utrzymaniu porządku i bezpieczeństwa w społeczeństwie poprzez skuteczne zarządzanie więzieniami, nadzór nad osadzonymi i zapewnienie warunków, które przyczyniają się do ich resocjalizacji. Poprzez dostarczanie programów edukacyjnych, szkoleń zawodowych i terapii, Służba Więzienna pomaga osadzonym zdobyć umiejętności potrzebne do prowadzenia legalnego życia po opuszczeniu więzienia. Dzięki temu zmniejsza się ryzyko recydywy, co ma pozytywny wpływ na bezpieczeństwo społeczeństwa. Skuteczne zarządzanie więzieniami i monitorowanie osadzonych pomaga w izolowaniu osób niebezpiecznych oraz ograniczeniu ich wpływu na społeczeństwo. To także przeciwdziałanie rozwijaniu przestępczości wewnątrz więzienia, co chroni społeczeństwo przed negatywnymi tego konsekwencjami. Służba Więzienna dba o resocjalizację osadzonych i przygotowanie ich do powrotu do społeczeństwa, co pomaga zminimalizować ryzyko, że po zwolnieniu popełnią kolejne przestępstwa. Powyższe przyczynia się do ogólnego spadku poziomu przestępczości. Działania Służby Więziennej, takie jak programy edukacyjne czy inicjatywy społeczne, mogą przyczynić się do podniesienia świadomości społecznej na temat przestępczości i jej konsekwencji. To może skutkować większym zrozumieniem i aktywnością społeczeństwa w walce z przestępczością.

Bibliografia

- Biezuński A., *Przeobrażenia służby więziennej i polskiego więziennictwa w końcu XX wieku- zarys problemu*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2015, nr 88.
- Chmielewski K., Pająk M., *Organizacja Więziennictwa Polskiego (1918-1939)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2017, z. 2, t. LXIX.
- Jędrzejak K., *Socjologiczne i techniczne uwarunkowania więzienia. Wybrane aspekty*, [w:] *Technologia w ochronie penitencjarnej. Współpraca: człowiek-technika*, red. nauk. K. Jędrzejak, M. Tomaszewska-Michalak Difin, Warszawa 2017.
- Kaczmarek M., *Zakład karny jako system społeczny*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2010, nr 67-68.
- Kalisz T., *Kara pozbawienia wolności na ziemiach polskich od XV do połowy XIX wieku*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2020, cz. 1 i 2, t. CXX.
- Kalisz T., *Praca skazanych w systemie więziennym Polski Ludowej w latach 1949-1969*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem 42” 2020, nr 2.
- Kędzierski W., *Penitencjarystyka z resocjalizacją instytucjonalną*, Difin, Warszawa 2021.
- Kosiacki W.S., *Organizacja systemu penitencjarnego w Polsce po 1989 roku*, „Studia Gdańskie” 2018, t. XLIII.
- Kuświk M., *Grupy Interwencyjne służby więziennej w polskim systemie penitencjarnym*, [w:] *Technologia w ochronie penitencjarnej. Współpraca: człowiek-technika*, red. nauk. K. Jędrzejak, M. Tomaszewska-Michalak, Difin, Warszawa 2017.
- Lenart-Kłóś K., *Etos pracy funkcjonariusz służby więziennej*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2020.
- Lewandowski M., *Zadania służby więziennej na rzecz bezpieczeństwa państwa – kierunki zmian*, „Wiedza Obronna” 2019, nr 1-2, t. 266-277.
- Machel H., *Sens i bezsens resocjalizacji penitencjarnej – casus polski*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2008.
- Mazurek W., Fuchs G., Zamarlik M., *Wybrane aspekty bezpieczeństwa cudzoziemców w polskich jednostkach penitencjarnych*, „Przegląd Policyjny” 2019, nr 1 (133).
- Misiuk A., Kalaman M., *Kierunki zmian organizacyjno-technicznych w służbie więziennej*, Difin, Warszawa 2016.
- Nikołajew J., *Prawo skazanych i tymczasowo aresztowanych do bezpieczeństwa*, „Probacja” 2018, nr 1.
- Ornowska A., Zduński I., *Resocjalizacja penitencjarna*, Wydawnictwo Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej, Bydgoszcz 2014.
- Poklek R., *Służba więzienna w systemie bezpieczeństwa państwa*, „Securitologia” 2013, nr 1 (17).
- Rabinowicz L., *Podstawy nauki o więziennictwie*, Gebethner i Wolff, Warszawa 1933.

- Sudoł R., *System penitencjarny w zapewnieniu bezpieczeństwa w Polsce*, „Studia i Analizy Nauk o Polityce” 2022, nr 2.
- Śliwowski J., *Prawo i polityka penitencjarna*, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń, 1978.
- Urlińska M. M., Urlińska M., *Funkcjonariusz służby więziennej – obszary problemów wpisanych w rolę społeczną*, „Pedagogia Christiana” 2015, nr 2/36.
- Walczak S., *Prawo penitencjarne. Zarys systemu*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1972.
- Wągiel-Linder G., *Więziennictwo w systemie bezpieczeństwa państwa a bezpieczeństwo w więzieniach*, „Forum Penitencjarne” 2011, nr 6 (157).
- Wierzbicki K., Gałek D., Stańczuk M., *Selected problematic issues concerning penitentiary practice* [w:] „International Journal of New Economics and Social Sciences” 2022, s. 9-25.
- Wierzbicki K., *System bezpieczeństwa jednostek organizacyjnych Służby Więziennej jako element funkcjonowania i rozwoju organizacji więziennictwa*, [w:] *(Nie)bezpieczeństwo. Współczesne wymiary zjawiska*, T. Brancki, A. Erechemla, K. Księski, (red.), Wydawnictwo Studium Generale Sandomiriense WSHP w Sandomierzu, Sandomierz 2016, s. 56-69.
- Wierzbicki K., *Problem korupcji w warunkach izolacji więziennej w kontekście zagrożeń bezpieczeństwa jednostek penitencjarnych a poczucie godności człowieka*, [w:] *Wybrane problemy profilaktyki i resocjalizacji*, S. Bębas (red.), Wydawnictwo WSH w Radomiu, Radom 2011, s. 369-387.
- Ziemiński S., *Klasyfikacja skazanych*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1973.

Akty prawne:

- Dekret Naczelnika Państwa Polskiego z 7 lutego 1918 r. w przedmiocie organizacji okręgowych dyrekcji więziennych (Dz. Praw Państwa Polskiego nr 14, poz. 173).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 21 kwietnia 2022 r. w sprawie obiektów szczególnie ważnych dla bezpieczeństwa lub obronności państwa oraz ich szczególnej ochrony (Dz. U., poz. 880).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej (Dz. U., poz. 1804).
- Ustawa z 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (t.j. Dz. U z 2023, poz. 127, ze zm.).
- Ustawa z 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny (Dz. U., poz. 655, z późn. zm.).
- Ustawa z 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej (t.j. Dz. U. z 2022, poz. 2470 z późn. zm.).
- Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z 8 marca 2021 r. w sprawie organizacji wykonywania zadań w ramach powszechnego obowiązku obrony (Dz. Urz. MS, poz. 25).

